

Jävsregler inom universitetets verksamhetsområde

Förord

Föreliggande skrift ter sig för många läsare kanske inte särskilt lättillgänglig. Det beror främst på att frågeställningar som uppkommer i samband med jävssituationer sällan är enkla. Icke desto mindre är det viktigt att anställda vid universitetet har tillräckliga kunskaper på detta område för att i sitt dagliga arbete kunna hantera uppkomna jävsfrågor.

Något som särskilt bör uppmärksammas är de jävssituationer som kan uppstå då man och hustru är anställda vid samma institution. Framför allt om det rör sig om en liten institution måste berörda personer räkna med att vid upprepade tillfällen ställas inför situationer som kräver ett noggrant övervägande. En annan viktig fråga i vår verksamhet är hur man skall se på vänskapsrelationer mellan vetenskapsmän som är verksamma inom samma ämnesområde. Denna fråga, liksom frågor med anknytning till studenter och doktorander, behandlas i det följande.

Efter en orienterande inledning till jävsproblematiken, ges i skriften en utförlig beskrivning av förvaltningslagens jävsregler med exempel på situationer som kan falla in under de olika jävsgrunderna. Avslutningsvis presenteras ett antal jävsärenden från högskolevärlden som har prövats av bl a Justitieombudsmannen (JO) och Justitiekanslern (JK).

Skriften har utarbetats av universitetslektor Ulla Björkman och universitetsjurist Magnus Hallberg.

Jävsregler inom universitetets verksamhetsområde

Inledning

Vad är jäv? Vem är jävig i vilka sammanhang? Det är frågor som denna handledning skall belysa.

Universitet och högskolor är förvaltningsmyndigheter, dvs självständiga enheter i statsförvaltningen under regeringen. För samtliga förvaltningsmyndigheter gäller att beredning och beslutsfattande skall präglas av objektivitet och opartiskhet. Ett grundläggande uttryck för detta finns i 1 kap 9 § regeringsformen, som har följande lydelse: "Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttaga saklighet och opartiskhet."

Vissa allmänna garantier för objektiviteten och opartiskheten ges genom stadgandena i brottsbalken angående straff för bestickning och mutbrott samt genom det i 7 § lagen om offentlig anställning stadgade förbudet mot förtroendeskadliga bisysslor, dvs bisysslor som kan rubba förtroendet för anställdas opartiskhet eller skada myndighetens anseende.

Utöver detta behövs emellertid regler som garanterar att myndigheten i det enskilda fallet har en

sådan sammansättning att dess opartiskhet inte kan ifrågasättas. Detta sker genom regler om jäv, som finns intagna i 11 och 12 §§ förvaltningslagen (1986:223).

Med jäv menas en omständighet som rubbar förtroendet till en viss ledamots eller tjänstemans opartiskhet vid handläggningen av ett ärende. Om den som skall delta i ett beslut på ett eller annat sätt har en egen anknytning till frågan som skall behandlas, så kan ju det tänkas leda till ett ovidkommande hänsynstagande. Sådant vill man undvika och därför får den jävige inte vara med i handläggningen.

Beslutsfattare och handläggande tjänstemän på olika nivåer inom högskoleområdet måste alltså se till att iaktta objektivitet i sin hantering av ärenden, vars utgång de kan påverka. Detta gäller alla typer av ärenden hos myndigheterna, men det är särskilt viktigt vid myndighetsutövning mot enskild, dvs vid beslut som rör en enskilds rättigheter eller skyldigheter. I vår verksamhet gäller det t ex beslut om anställning, anslagstilldelning, antagning, examination och disciplinpåföljd. Även i upphandlingsärenden och liknande är jävsfrågan viktig.

Jävsreglerna i förvaltningslagen gäller för den som har att handlägga ett ärende. Med detta avses inte bara den som ensam eller tillsammans med andra fattar beslut i ett ärende, utan även den som bereder ärendet och den som deltar i ärendets slutgiltiga handläggning, i första hand som föredragande. Det kan i detta sammanhang påpekas att "handläggning av ärende" omfattar även sådant som vissa kanske inte i första hand associerar till detta begrepp, exempelvis betygsättning och andra bedömningar som led i examinationen av studenterna. Rent kanslimässig befattning med ett ärende, som utskrift, expediering, diarieföring och liknande omfattas dock inte.

Förvaltningslagens jävsregler

11 § förvaltningslagen om jäv

11 § Den som skall handlägga ett ärende är jävig

1. om saken angår honom själv eller hans make, förälder, barn eller syskon eller någon annan närstående eller om ärendets utgång kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för honom själv eller någon närstående,
2. om han eller någon närstående är ställföreträdare för den som saken angår eller för någon som kan vänta synnerlig nytta eller skada av ärendets utgång,
3. om ärendet har väckts hos myndigheten genom överklagande eller underställning av en annan myndighets beslut eller på grund av tillsyn över en annan myndighet och han tidigare hos den andra myndigheten har deltagit i den slutliga handläggningen av ett ärende som rör saken,
4. om han har fört talan som ombud eller mot ersättning biträtt någon i saken, *eller*
5. om det i övrigt finns någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i ärendet.

Från jäv bortses när frågan om opartiskhet uppenbarligen saknar betydelse.

Följande jävsgrunder kan urskiljas:

Sakägarjäv, intressejäv och släktskapsjäv

Punkt 1 kan delas in i tre olika sorters jäv som ligger ganska nära varandra. Det är till att börja med *sakägarjäv*, dvs fall där saken angår vederbörande själv. Ett exempel är att någon handlägger ett

anställningsärende där han eller hon själv är sökande, ett annat att han eller hon söker ersättning av myndigheten för kostnader och då attesterar sina egna räkningar.

Med sakägarjäv avses inte bara att vederbörande är part i ärendet, utan även att han har ett sådant intresse i ärendet som enligt 22 § förvaltningslagen grundar klagorätt. En handläggare kan alltså vara jävig även om saken inte angår honom så nära att han kan anses som part i beslutsinstansen, men han tillhör kretsen av personer som har rätt att överklaga beslut i ärendet. Saken rör t ex en tilltänkt bebyggelse på en tomt som myndigheten har och som ligger intill handläggarens egen tomt. Bara den omständigheten att en sak angår någon i egenskap av samhällsmedborgare – eller som intresserepresentant i ett organ – utgör emellertid inte en grund för jäv enligt denna punkt, som förutsätter ett rättsligt intresse i saken.

Intressejäv däremot handlar om det faktiska intresset och innebär att ärendets utgång kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för den som handlägger ärendet. Ett vanligt exempel brukar vara att handläggaren äger aktier i ett bolag som uppträder som part i ärendet. I vår verksamhet bör exempelvis en lärare, som har ekonomisk vinning av ett läromedel i egenskap av författare eller på annat sätt, anses jävig på grund av intressejäv, då ett beslutsorgan för forsknings- och utbildningsfrågor diskuterar läromedlets eventuella användning som kurslitteratur. Eftersom det vanligen ställs krav på ekonomisk vinning omfattas inte kursmaterial som framställs i anställningen endast för att användas i anställningen, t ex ihopklippta kompendier eller seminarieuppgifter.

En fråga som ibland diskuteras är om anställda vid en institution skulle kunna anses jäviga att delta i omorganisation och omdimensionering av verksamheten. Här kan situationerna skifta och därmed bedömningen, men generellt måste ju myndigheten, dvs genom sina befattningshavare, kunna sköta verksamheten inom ramen för myndighetens allmänna kompetens. Så i den mån man har att i anställningen behandla frågan om nedskärningar i verksamheten, som i något led berör också de egna arbetsuppgifterna, bör man normalt inte anses jävig. Skillnaden mot anställningsärendet skulle närmast vara, att där står den sökande som enskild, precis som icke-anställda sökande, i förhållande till myndigheten.

En liknande situation innebär t ex beslutsfattande om fördelning av anställningar som doktorand. Är den tilltänkta handledaren för en tilltänkt doktorand jävig att delta i beslutet? Om det inte föreligger även andra band mellan handledaren och doktoranden i fråga, i vilket fall det kan bli fråga om släktskapsjäv eller s k delikatessjäv, torde intressejäv inte anses föreligga när en befattningshavare på detta sätt deltar i beslut som rör omfattningen av de egna arbetsuppgifterna. Se dock nedan under punkterna 3 och 5.

Släktskapsjäv innebär att handläggaren är jävig inte bara då han själv berörs av ärendet enligt de ovan nämnda jävsformerna, utan även då vissa närstående personer till honom gör det. "Annan närstående" omfattar naturligtvis sammanboende, men även mer tillfälliga förbindelser grundlägger jäv enligt denna regel. Sedan en sådan relation avslutats föreligger i stället oftast delikatessjäv enligt punkt 5.

Ställföreträdarjäv

Punkt 2 handlar om *ställföreträdarjäv*, som uppstår om den som handlägger ett ärende eller någon närstående är ställföreträdare för den som saken angår eller för någon som kan vänta synnerlig nytta eller skada av ärendets utgång. Regeln har betydelse framför allt när handläggaren är företrädare för en juridisk person, t ex aktiebolag, förening eller stiftelse, som direkt berörs av ärendet. Med företrädare avses den som har behörighet att företräda den juridiska personen i fråga som firmatecknare eller liknande. Bara det förhållandet att någon är medlem i styrelsen för en berörd

förening grundar däremot inte generellt jäv. Vidare faller situationer då handläggaren är exempelvis förmyndare, god man eller förvaltare för en fysisk person under denna punkt.

Inom universitetsvärlden är det vanligt, att forskare och andra befattningshavare har uppdrag i t ex forskningsråd, fristående forskningsstiftelser, förlag, utvecklingsbolag etc. Sådana engagemang kan många gånger främja den vetenskapliga verksamheten. För att behålla respekten för såväl forskningens objektivitet som myndighetens är det dock nödvändigt att ge akt på jävsproblematiken i dessa fall, som t ex Justitiekanslern påtalat i ett ärende som rörde Medicinska forskningsrådets handläggning av ärenden om utnyttjande av löntagarfondsmedel för medicinsk forskning (JK beslut 941212 och 950327 i ärendena 3805-92-21 och 4225-92-21).

Tvåinstansjäv

Punkt 3 - *Tvåinstansjäv* föreligger, då en handläggare i högre instans tagit en sådan befattning med saken redan i lägre instans att hans objektivitet kan ifrågasättas. För att det skall föreligga tvåinstansjäv krävs det dock dels att det rör sig om den slutliga handläggningen av ett ärende, dels att ärendet hamnat hos den överordnande myndigheten genom överklagande eller underställning eller på grund av tillsyn. Tvåinstansjäv omfattar således inte det fallet att någon hos en och samma myndighet deltar i olika skeden av ett ärendes handläggning. Exempelvis utgör det faktum att någon deltagit i remissbehandlingen på institutionsnivå inget jävshinder mot att delta i handläggningen av samma ärende på fakultetsnivå. Inom högstskoleväsendet torde jävssituationer som faller under denna punkt förekomma relativt sällan. Men om en handläggare uppträder i dubbla roller i ett ärende, kan det uppstå delikatessjäv enligt punkt 5.

Ombudsjäv eller biträdesjäv

Punkt 4 - *Ombudsjäv eller biträdesjäv* föreligger om handläggaren har fört talan som ombud eller mot ersättning biträtt någon i saken. Offentliga tjänstemän är i sin tjänst skyldiga att i viss utsträckning bistå parter med råd och anvisningar. Denna serviceplikt finns fastslagen i 4 § förvaltningslagen. Det kan vara av allmänt intresse att tjänstemännen också utanför tjänsten lämnar sådant bistånd. Det är för att inte på ett skadligt sätt begränsa tjänstemännens möjlighet att lämna service åt medborgarna som ombuds- och biträdesjävet begränsats till fall då biträde lämnats mot ersättning.

I likhet med vad som gäller för ställföreträdarjäv, kan ombuds- och biträdesjäv uppstå i samband med bisysslor. Förbudet mot förtroendeskadliga bisysslor är till viss del ägnat att förebygga uppkomsten av jävssituationer av det slag som faller in under punkt 4.

Grannlagenhets- eller delikatessjäv

Punkt 5 innehåller en allmänt avfattad regel som syftar till att fånga upp sådana jävssituationer, *grannlagenhets- eller delikatessjäv*, som inte täcks av de övriga jävsgrunderna. Enligt denna generalklausul blir den som skall handlägga ett ärende jävig om det i övrigt finns någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i ärendet. Med hänsyn till regelns allmänna utformning är det inte möjligt att uttömmande ange vilka fall som går under den, men det kan t ex röra sig om ekonomiskt beroende samt stark vänskap eller fiendskap.

I anställningsärenden kan frågan uppkomma om relationen mellan en sakkunnig och en sökande konstituerar grannlagenhets- eller delikatessjäv. Det kan exempelvis röra sig om att de gemensamt har publicerat vetenskapliga arbeten eller att de med stort engagemang varit inblandade i vetenskapliga diskussioner. Vad gäller gemensamt författarskap beror bedömningen främst på hur omfattande samarbetet har varit och hur lång tid som förflutit sedan samarbetet upphört. Det är svårt att ange bestämda gränser för hur lång tid som måste ha förflutit efter ett samarbete för att

man skall kunna bortse från jävsfrågan, eftersom bedömningen kan påverkas av t ex en mycket snabb utveckling på det aktuella forskningsområdet. När det sedan gäller jävsinvändningar på grund av motsättningar mellan en sakkunnig och en sökande kan först konstateras att bara det faktum att de tillhör olika skolbildningar eller forskningsinriktningar inte grundlägger jäv. Rör det sig däremot om en djupare förankrad fiendskap som leder till att den sakkunniges objektivitet kan ifrågasättas bör jäv anses föreligga.

Ett särskilt problem kan uppstå om en prefekt vid en institution såsom ledamot eller suppleant deltar i rekryteringsgruppens upprättande av förslag till innehavare av en anställning i de fall då det är prefekten som senare skall fatta beslut i ärendet. Några generella regler är vanskliga att fastställa med hänsyn till mångfalden av möjliga situationer med olika ingående moment. Oavsett om prefekten deltar eller ej i nämndens beredning och beslut skall självfallet den kunskap om den sökandes lämplighet som prefekten såsom arbetsledare kan besitta utnyttjas redan under nämndens överläggningar.

Enligt sista stycket i 11 § skall bortses från jäv när frågan om opartiskhet uppenbarligen saknar betydelse. Det är dock viktigt att förstå att här avses bara ärenden som är helt rutinartade och inte kräver några överväganden av den arten att fråga kan uppkomma om partiskhet eller opartiskhet. Det kan exempelvis röra sig om den administrativa verkställigheten av utanordnandet av löner eller införandet av uppgifter i UPPDOK. Det bör observeras, att exempelvis fråga om förlängning av en anställning som doktorand inte kan anses rutinartad i detta sammanhang.

12 § förvaltningslagen om verkan och prövning av jäv

12 § Den som är jävig får inte handlägga ärendet. Han får dock vidta åtgärder som inte någon annan kan vidta utan olägligt uppskov.

Den som känner till en omständighet som kan antas utgöra jäv mot honom, skall självmant ge det till känna.

Har det uppkommit en fråga om jäv mot någon och har någon annan inte trätt i hans ställe, skall myndigheten snarast besluta i jävsfrågan. Den som jävet gäller får delta i prövningen av jävsfrågan endast om myndigheten inte är beslutför utan honom och någon annan inte kan tillkallas utan olägligt uppskov.

Ett beslut i en jävsfråga får överklagas endast i samband med överklagande av det beslut varigenom myndigheten avgör ärendet.

Enligt 12 § förvaltningslagen får den som är jävig inte handlägga ärendet. Som huvudregel gäller att han varken får vidta någon förberedande åtgärd eller delta i ärendets avgörande. Han får dock vidta åtgärder som inte någon annan kan vidta utan olägligt uppskov. Vid brådska ärenden, som inte kan skjutas upp, får den som är jävig till och med fatta beslut, om detta är nödvändigt med hänsyn till tidsbristen. Denna undantagsregel skall tolkas restriktivt och det torde vara ytterst sällsynt att en sådan situation uppkommer inom högskoleverksamheten. Bristande planering av arbetet kan aldrig motivera ett avsteg från huvudregeln.

Den som är jävig i ett ärende som föreligger för behandling vid sammanträde skall inte bara avstå från att yttra sig eller delta i omröstning utan också lämna sammanträdeslokalen. Vederbörande kan annars genom sin blotta närvaro utöva inflytande över ärendets avgörande.

Den som känner till omständighet som kan antas utgöra jäv mot honom, skall självmant ge det till känna. Styrelseledamöter, parter och andra kan också göra invändning om jäv.

Det bör påpekas att det är den jäviges tjänsteplikt att ge jävet till känna och att den som underlåtit att anmäla jäv kan meddelas disciplinpåföljd för tjänsteförseelse enligt 14 § lagen om offentlig anställning. När ett ärende som den jävige felaktigt handlagt rör myndighetsutövning kan det också vara fråga om straffbart tjänstefel enligt 20 kap 1 § brottsbalken.

Om det har uppkommit en fråga angående jäv mot någon och ingen annan har trätt i hans ställe, skall myndigheten snarast fatta ett separat beslut i jävsfrågan. I denna situation är den eventuellt jävige i princip jävig att delta i prövningen av jävsfrågan. Bara om myndigheten inte är beslutför utan honom och annan inte kan tillkallas utan olägligt uppskov får han delta i prövningen. Om myndigheten vid denna prövning beslutar att jäv inte föreligger eller inte behöver beaktas, deltar handläggaren i ärendets fortsatta behandling.

Om någon som varit skyldig att anmäla jäv inte gjort detta, så blir det fattade beslutet ända giltigt, tills det eventuellt förklaras ogiltigt efter överklagande av beslut i sakfrågan. En särskild fråga i detta sammanhang är vilken verkan ett beslut har som fattats i strid mot 12 § första stycket. Utgångspunkten är att beslutet inte för den skull automatiskt blir ogiltigt. Huruvida det kommer att undanröjas eller godtas i högre instans efter ett överklagande blir beroende av sakförhållandena i ärendet.

Ett beslut i en jävsfråga får enligt 12 § fjärde stycket överklagas endast i samband med överklagande av det beslut varigenom myndigheten avgör ärendet. Det har ansetts vara rimligt att inte tillåta en överprövning av beslut om ogillande av jävsinvändning redan före myndighetens beslut i sakfrågan, eftersom det fördröjer handläggningen.

Även om det först långt efter det att ett beslut har fattats framkommer att en beslutsfattare varit jävig, finns det en möjlighet att få beslutet ändrat. Om den som varit jävig har handlagt ett ärende och detta har påverkat utgången kan det nämligen föreligga grund för resning. Resning är tänkt som en hjälp när inga andra rättelsemöjligheter, såsom överklagande eller omprövning, finns att tillgå. För att resning skall beviljas krävs synnerliga skäl och förekommer bara i undantagsfall.

Jäv i praktiken

Följande ärenden från högskolevärlden är belysande för olika typer av situationer där frågan om jäv kan uppkomma. I samtliga fall gäller det delikatessjäv.

Ett fall (JO 1985/86 s 397) gällde fråga om jäv för en universitetslektor som fungerat som tentator åt en student efter det att lektorn meddelat studenten privatundervisning. Den aktuella tentamen avsåg en juridisk grundkurs och privatundervisningen tog sikte på just kurskraven för den juridiska grundkursen. Mot den bakgrunden ansåg JO att lektorn inte borde ha befattat sig med tentamen såvitt gällde den berörda studenten.

I ett annat ärende (FT 1978 s 265) anmälde en professor själv att han på grund av jäv inte kunde fullgöra uppgiften som handledare och examinator för en forskarstuderande. Bakgrunden var motsättningar mellan de båda. Universitetsstyrelsen ansåg visserligen att det förelåg ett jävsförhållande enligt 11 § 5 p förvaltningslagen, men eftersom det inom landet inte gick att uppbringa en för ändamålet kompetent person utöver professorn avlogs dennes ansökan om att befrias från uppgiften som handledare och examinator. Efter att beslutet överklagats uttalade UHÄ att det mellan professorn och den forskarstuderade förelåg vissa motsättningar, men att dessa inte vara sådana att professorn kunde anses jävig att fullgöra sina uppgifter som lärare i förhållande till den forskarstuderande. Professorn överklagade UHÄ:s beslut till regeringen, som i likhet med universitetsstyrelsen fann att ett jävsförhållande uppkommit och att professorn därför inte fick

examinera den forskarstuderande såvida denna åtgärd utan olägligt uppskov kunde utföras av annan, vilket i ärendet innebar att professorn i vart fall inte fick vara examinator under den tid annan person kunde förordnas som examinator. Avslutningsvis uttalade regeringen att forskarhandledning inte berördes av bestämmelserna om jäv.

Det kan i detta sammanhang anmärkas, att handledning i undervisningssammanhang ibland innehåller moment som utgör led i examination.

JK har i ett beslut 1976-02-06 (dnr 1680-75-21) rörande frågan om jäv för en sakkunnig uttalat följande:

Enligt det aktuella lagrummet krävs för att jäv skall anses föreligga att omständigheten i fråga är ägnad att rubba förtroendet till vederbörandes opartiskhet i ärendet. Förutsättningen är av objektiv art och det spelar ingen roll om förtroendet verkligen rubbats eller inte. Uttryckssättet kan jämföras med det i 13 § statstjänstemannalagen använda beträffande rätten till bisyssla. Enligt min mening ger varken ordalagen i lagrummet eller de relaterade motivuttalandena stöd för att påstå att endast särskilt kvalificerade samband e.dyl. skulle konstituera jäv .

Det väsentliga är inte beskaffenheten av den omständighet som kan grunda jäv utan huruvida omständigheten är ägnad att rubba förtroendet.

En annan fråga är vad som skall krävas för att en omständighet skall anses vara ägnad att rubba förtroendet. Detta är en värderingsfråga, varom man kan ha delade meningar. Vad jag ovan anförd pekar närmast på att myndigheterna som allmän princip bör intaga en sträng hållning och beakta föreliggande jäv. Detta är särskilt motiverat då enskilds rätt och intressen står på spel.

Vid beredandet av en tjänstetillsättning uppdrog en institutionsstyrelse åt en t.f. professor att avge yttrande över de sökande. I yttrandet förordade denne en sökande, vars samtliga inlämnade skrifter t.f. professorn varit medförfattare till. JO konstaterade i sitt beslut rörande ärendet att det borde stått klart för t.f. professorn att jäv förelagat och att detta bort anmälas redan då denne fick uppdraget att avge yttrandet. (JO-beslut 1993-03-02, dnr 2293-1992.)

Regeringen har i ett beslut (1993-03-18) prövat huruvida ordföranden i en tjänsteförslagsnämnd varit jävig. Nämnden hade vid tillsättning av en professur enhälligt föreslagit en av de sökande, vars åberopade vetenskapliga arbeten till nästan hälften hade ordföranden som medförfattare. Huvuddelen av arbetena hade dessutom publicerats under de senaste sju åren. Vidare hade den föreslagna sökanden varit verksam vid den institution där ordföranden i nämnden var prefekt. Regeringen fann att förhållandena sammantaget fick anses utgöra sådana särskilda omständigheter som varit ägnade att rubba förtroendet för ordförandens opartiskhet i ärendet, som återförvisades för ny handläggning i tjänsteförslagsnämnden

Överklagandenämnden för högskolan (ÖNH) har i ett ärende (dnr 223-96) tagit ställning till en jävsfråga gällande en forskartjänst vid ett av forskningsråden. Jävsinvändningen avsåg relationen mellan en utländsk sakkunnig och en av de sökande. Under sin utbildning hade sökanden under ett par år varit postdoctor hos den sakkunnige och i samband därmed hade de publicerat en skrift tillsammans. Eftersom samverkan låg nära tio år tillbaka och det inte varit fråga om en omfattande eller särskilt långvarig samverkan, ansåg ÖNH att den aktuella relationen inte kunde anses vara jävsgrundande i förvaltningslagens mening.

I ett annat beslut (2000-09-20, reg nr 22-244-00) har ÖNH uttalat att såvitt avser gemensamt författarskap anses ett nära, långvarigt och intill senaste tid pågående vetenskapligt samarbete klart konstituera jäv enligt förvaltningslagen. I det aktuella ärendet hade den sökande som erhållit den

ledigkungjorda anställningen som universitetslektor åberopat sammanlagt 57 originalverk som publicerats under åren 1980-1998. En av de sakkunniga i ärendet hade under åren 1991-1997 publicerat sex arbeten tillsammans med den anställde. ÖNH fann att detta var ägnat att rubba förtroendet för den sakkunniges opartiskhet i ärendet och att denne därför varit jävig enligt 11 § femte punkten förvaltningslagen. Universitetets anställningsbeslut undanröjdes därför.

Uppsala tingsrätt har i en dom (1998-12-11) prövat frågor om jäv inom universitetets verksamhetsområde. Målet gällde en professor som examinerat samt deltagit i handläggning av ärenden om tjänsteställning och medelstilldelning rörande en doktorand med vilken han haft en mer än tillfällig sexuell relation. Tingsrätten fann att professorn i samtliga de aktuella fallen varit jävig och dömde honom för tjänstefel till 50 dagsböter. I domen uttalade tingsrätten bl a att de åtgärder som vidtagits av professorn trots att han varit jävig fick anses utgöra de mer centrala uttrycken för myndighetsutövning i universitetets verksamhet samt att de vidtagits av en person som genom sin ställning som professor hade en omfattande befogenhet och ett stort handlingsutrymme i sitt beslutsfattande. Åsidosättandet av jävsreglerna framstod enligt tingsrätten därmed som allvarligt och ägnat att leda till stort förfång för det allmänna.

JO har i ett ärende (JO 1974 s 393) som gällde jävsfrågor i en statlig myndighets handläggning av ärenden om anslag till forskning anfört bl a följande:

Av det anförda framgår, att det icke får förekomma att ledamot av nämnd, såsom i förevarande fall den biotekniska, deltar i beslut över ansökan som gjorts av honom själv eller av institution eller företag vari han har ett väsentligt intresse. Den utredning som gjorts visar, att så icke heller skett utan att reglerna om jäv strikt iakttagits.

I nämnden har suttit företrädare för landets främsta expertis på det område som nämnden haft att företräda. Det vore orealistiskt att kräva att nämndledamöterna inte själva skulle få söka eller mottaga anslag. Än mindre kan begäras att institutioner eller företag, där nämndledamöter är verksamma, skulle avstå från möjligheten att få anslag. Som jag redan antytt har det icke förekommit, att nämndledamot deltagit i handläggningen av ärende där han eller institution eller företag som nyss sagts varit sökande. Det gäller oavsett om nämnden förehaft ärendet för avgörande eller endast för yttrande. Det har icke heller under utredningen framkommit något belägg för att nämndens ledamöter skulle direkt eller indirekt ha obehörigen gynnats framför andra sökande eller att nämnden i något annat hänseende brustit i objektivitet. Det har visserligen ofta förekommit att anslag utgått till ledamöter i nämnden eller till institutioner där dessa är verksamma. Detta förhållande måste emellertid ses mot bakgrund av vad nyss sagts om ledamöternas kvalifikationer.

Även om en nämnd strängt vinnlägger om objektivitet och noga iakttar jävsreglerna, framstår det ändå inte som helt tillfredsställande om den i stor omfattning låter anslag utgå eller tillstyrker anslag till sina egna ledamöter eller till institutioner där dessa är verksamma. Misstankar om otillbörliga hänsyn eller kamaraderi kan lätt nog väckas, därom bär händelserna i detta fall vittne. Det är helt visst inte lätt att finna en lösning på de problem som här möter. En nämnd av den karaktär varom nu är fråga måste ha erforderlig sakkunskap representerad inom sig och kretsen av sakkunniga kan vara mycket begränsad. Samtidigt ligger det i sakens natur att just denna krets av sakkunniga tillhör dem som främst kommer i fråga när stöd skall ges till forskning och utvecklingsarbete.

Ett sätt att i någon mån komma till rätta med de påtalade problemen kan vara, att man i nämnden bereder plats också åt personer som visserligen måhända inte behärskar de tekniska frågorna men har erfarenhet från andra sidor av samhällslivet och står helt fria i förhållande till de intressen som sökandena företräder. I den mån så är möjligt kan det också vara lämpligt att nämnden inte får behålla samma sammansättning alltför länge.

Högskolans värld är inte större än att de flesta verksamma inom ett ämnesområde är personligen bekanta. JK har i ett beslut angående handläggning av ärenden vid Medicinska forskningsrådet (som anmärkts ovan) gjort vissa allmänna uttalanden om bedömningen av jävsfrågor inom forskningen. Där sägs bl a att vetenskapssamhällets medlemmar är mycket vana vid att kritiskt värdera även ganska nära kollegers insatser, t ex i sakkunnigttranden i tjänstetillsättningsärenden, och att ett alltför långt drivet krav på att hävda jäv i olika vetenskapliga sammanhang och i myndighetsverksamhet på området skulle kunna verka hämmande på forskningen och göra det svårt att t ex få fram sakkunniga i tjänstetillsättningsärenden. Å andra sidan framhåller JK vikten av de grundläggande principerna om saklighet och opartiskhet och en korrekt tillämpning av jävsreglerna och fann i fallet att det förelegat jäv när en ledamot i forskningsrådet deltagit i rådets beslut att fördela medel till ett forskningskonsortium som ledamoten ledde, även om han inte skulle delta i den aktuella forskningen.

Det är alltså fråga om besvärliga gränsdragningar i jävsfallen och man brukar ibland säga att det är bättre att vara försiktig med tanke på myndighetens förtroende och hellre tillämpa reglerna en gång för mycket än en för litet. Å andra sidan får det inte bli så att jävsregeln blir en bekväm utgång för den som vill undandra sig ett besvärligt ställningstagande i ett ärende. Ett noggrant övervägande är under alla förhållanden nödvändigt.

Litteratur:

Falk, Jill: *Jävsregler i högskolan*, 1997.

Hellners, Trygve & Malmqvist, Bo: *Nya förvaltningslagen med kommentarer*, 5:e uppl, 1999.

Sigeman, Tore: *Tjänstetillsättning vid universitetet och högskolor*, 1997.

Wennergren, Bertil: *Offentlig förvaltning i arbete*, 2000.

SOU 1989:30. Professorstillsättning. En översyn av procedurerna vid tillsättning av professorstjänster.